

Јелена М. Тодоровић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност

УДК 821.163.41.09-31”13”
321.18:929 Александар Велики
Оригинални научни рад
Примљен: 22. јануар 2018.
Прихваћен: 1. јун 2018.

КОНФИГУРАЦИЈА ЖЕНСКИХ ЛИКОВА У РОМАНУ О АЛЕКСАНДРУ ВЕЛИКОМ И ПЛУТАРХОВОЈ АЛЕКСАНДРИЈАДИ

Апстракт: У раду се бавимо српском верзијом *Романа о Александру Великом* и Плутарховом *Александријадом* анализирајући женске ликове романа уз указивање на утицаје различитих књижевних традиција на њихову конфигурацију. Посебна пажња ће бити посвећена разлици између ранијег гинекократског система и његових остатака унутар дела и новијег, али стабилнијег патријархалног система. Настојаћемо да предочимо развојни пут карактера жена од Плутархове *Александријаде* до *Романа о Александру Великом* са освртом на различите карактеристике својствене лику, епоси и друштву у коме је лик формиран. Ликови су настали синтезом и може се тврдити да су типски, основна функција споредних ликова увек је усмерена ка постизању комплексније структуре главног лика, лика идеалног владара и ратника. Символика је увек произашла из словенске традиције или хришћанства, што нужно јесте у вези са заменом матријархалног друштва патријархалним.

Циљ рада је показати особине ликова и порекло тих особина, као и процес формирања ликова у оквиру дела и њихове међусобне утицаје и деловања.

Кључне речи: антика, средњи век, конфигурисање, жена, патријархални систем.

УВОД

Као што сам наслов поручује, *Роман о Александру Великом* је књижевно дело о владару и ратнику, Александар је идеалан владар и преобращени хришћанин. Сви споредни ликови утичу на конфигурацију његовог лика и то је неоспорно њихова основна функција. Како је Александров лик оформљен зависно од књижевне традиције, витешког кодекса и словенске митологије, тако су и споредни ликови конфигурисани истом синтезом. Женски ликови су малобројни, али су значајни за истицање односа Александра Великог према женама, као и за употпуњавање његовог лика. Александар ће остати патријархално привржен мајци и посвећен и веран жени. Његова забрину-

тост за њих ће бити вишеструко наглашена, чак ће се први пут уплашити своје давно најављене и неминовне смрти када спозна љубав према Роксанди. Роксанда и Олимпијада не одступају значајније од норми понашања жена средњег века, као што је очигледно постојање критике њихових ликова ако не испуњавају одређене функције својствене женама средњег века.

За разлику од *Романа о Александру Великом*, Плутархова *Александријада* је старија, па самим тим даља од средњовековних становништва и мизогинства, мада неоспорно говори о Александровом животу, тако да су женски ликови споредни. Истовремено је блиска старој религији и жени као симболу одржања крвне линије. Жена је у старијој религији имала централни положај у друштву (Ливерсејц 2010: 6), а њена улога у рађању је била пресудна. *Александријада* не припада периоду изразитог матријархата, ако је икада и постојао¹, али представља период у коме жене имају могућност да делају по сопственом нахођењу, неспутане хришћанским нормама понашања². Осећа се гинекократија у појединим деловима дискурса, са напоменом да је прилагођена и интерпретирана на специфичан начин. Патријархално друштво маргинализује жене, ограничене строгим правилима понашања и држања, а често су и окривљене за све недаће људског рода (Арсенијевић Митрић 2016: 210). Таква организација социјума почива на „принципу сурове демонстрације моћи и потчињавања другог” чиме у суштини разоткрива сопствене слабости и страх (Исто 2016: 214). У појединим аспектима *Роман о Александру Великом* и *Александријада* се значајно разликују, мада се те разлике односе на карактеристике епохе коју представљају и на положај жене.

АЛЕКСАНДРОВ ОДНОС ПРЕМА ЖЕНСКИМ ЛИКОВИМА

У *Роману о Александру Великом* Александров лик идеалног владара и витеза употпуњује однос према женским ликовима, мајци и супрузи, али и према оцу као патријархалном принципу. Александар је јунак који брани част како своје мајке тако и свог оца. Ухвативши Анасархоса, Олимпијадиног отмичара, он Филипу предаје право освете, одриче се права да освети мајку и одбрани њену част како би Филип имао могућност да освети жену. Александар се повлачи пред патријархалним родоначелником, што се сматра једним од понизних поступака карактеристичних за културу средњег века. Овакав поступак је смиренији у односу на Александров поступак на Филиповој свадби, већ зрелији не допушта да га незадовољство обузме и савлада

¹ Како Ливерсејц наводи: „[...] мада не верујем да је у прошлости постојао изричито матријархат [...]”.

² Хришћанство је изразито патријархална религија, првенствено идејом да Богородица само рађа Исуса, готово као оруђе Божје жеље, а и заслужно је за јачу утврђеност патријархата што је проишло из чињенице да је средиште и праисходиште Бог отац (Ливерсејц 2010: 137–138).

већ се контролише. Филип ће преминути од задобијених рана и на самрти благословити Александра. У својим последњим тренуцима Филип остаје веран свом основном циљу постојања и особини око које се конфигурише његов лик, очинству. Александар, као идеалан син и витез, ипак никада Филипу није рекао истину о свом рођењу, тиме Филипова очинска љубав на моменте изгледа трагична, али и Александров витешки кодекс бива доведен у сукоб са љубављу сина и верношћу поданика. Као верни поданик Александар је требало да каже истину, али као пожртвовани син је неће изрећи како би Филип преминуо задовољан и испунивши своју једину улогу у роману.

Први пут у *Роману о Александру Великом* Александрову пажњу ће заокупити женски лик, Поликсена:

„Гледајући у то крзно, дивио се Александар тој жени више него икојој другој, похваливши је не за то дивно одело њено, него за верну љубав коју показа ка Ацилеушу. Јер кад је Ацилеуш умро, није се хтела удати за другог мужа.”
(*Роман о Александру Великом*: 94)

Није га привукла њена лепота већ њена верност, дивио се њеној истрајности и одлучности. Једноставно проговарање о потчињености жене у односу на мушкарца, припадању и немогућности наставка егзистенције без патријархалног ослоњања оличено је у Александровом промишљању о Поликсени. Она је рефлекс верне Пенелопе која је спремна до смрти чекати свог мужа и остати му верна, чак и ако се никада не врати као што Ацилеуш и неће. Ова епизода указује на чињеницу да је Александар умео да препозна, поштује и велича врлине других људи и да им ода признање, али је и поновна назнака његове наклоњености патријархалном принципу.

Кавалерство и поштовање према жени цар Александар ће показати и према Роксанди, ћерки свог највећег непријатеља:

„Александар уста с престола, узме Роксанду за руку, па је свесрдно је пољубив, и слатко целивав, посади са собом на престо и, скинувши са своје главе круну, стави је њој на главу, и прстен скинув с руке своје, стави га њој на руку.” (*Роман о Александру Великом*: 117–118)

Поштовање није указао само Роксанди, већ и Дарију чије је речи послушао и чијој је ћерки указао велику част. Александар је и остварење мотива иницијације, мада иницијација подразумева привремену изолацију од социјума, контакте са другим световима и њиховим демонским становницима, мучна искушења, а некада и привремену смрт и касније оживљавање у новом статусу (Мелетински 2011: 34). Александров лик ће остварити готово све од наведеног и као награду на крају свог обреда иницијације добити цареву ћерку за жену. Мелетински закључује како је тим поступком и завршен обред иницијације и формирања личности и тада се већ наслућује смрт

јунака. У бајкама се често јавља сличан мотив иницијације, иницијациона искушења се поистовећују са свадбеним (Исто: 37). Цар Дарије мора да умре да би обред иницијације био комплетан, јер само Даријева смрт може омогућити брак Александра и Роксанде. Подразумева се да смрт Филипа и Дарија условљава усточице нове фигуре патера која треба да замени обојицу и, наравно, превазиђе их.

Александар поручује Филону пишући му у Персију „да чува Роксанду” (Исто: 137). Брине о својој жени иако му се смрт ближи, показује да га није страх од сопствене смрти већ од живота без Роксанде. Његово бескрајно поштовање према женама прераста у заштитничку настројеност која превазилази страх од телесног пропадања.

Александар ће и своју мајку, Олимпијаду, бескрајно поштовати, највише ће уздизати и величати њену љубав и посвећеност сину, што и јесу основне црте њеног лика:

„Јер тако страдају сви који љубав у срцу имају. Јер, знам, мајко, да неискану љубав гајиш к јединородном сину своме, који је у далеким земљама: тако је суђено свим мајкама да за синовима својим болују.” (Исто: 134)

Александар се све чешће сећа своје мајке како му се смрт примиче, смрћу ће се вратити у њену утробу као што му је на рођењу проречено. Како Бахофен (1990: 153) наводи: „Из скровишта женске утробе јунак је изашао на светлост дана, стога се у смрт тамо и враћа”. Наведено је у кореспонденцији са оним што сам Александар каже приликом рођења: „Кроз четрдесет година вратићу ти се опет, мајко” (*Роман о Александру Великом* 1986: 73)³. Враћање у окриље мајке земље је у складу и са хришћанском религијом, сви од мајке рођени мајци земљи се враћају (Тодоровић 2016: 202). Истовремено се истиче и примарни постулат мајчинства, а то је чињеница да је мајка прасиходиште живота, као што је то и земља.

Посебно треба истаћи поштовање идеалног владара и поштованог витеза према женама ратницама, Амазонкама⁴. Поред њихове предаје Алек-

³ Кружница је специфична форма, ако јој се одреди почетак и крај ће бити у истој тачки, али такође може се непрестано понављати до бесконачности, што упућује на митско време. Митско време одликује поновљивост (нежно га понавља свако људско деловање) и иако је надисторијско и иако је у вечности има свој почетак (када јунак установљује праузоре неке делатности или када божанство ствара свет) (Елијаде 2011: 461).

⁴ Амазонке су жене ратнице које су по митском веровању оформиле своју државу на територији Кападокије. Биле су ћерке бога Ареја и нимфе Хармоније. Биле су наоружане копљем, луком, секиром и полумесечевим штитом, највише времена су проводиле у лову и ратним вежбама. Мушкарце су најчешће одстрањивале из града, мада су неке и сакатиле и са њима проводиле једну ноћ годишње ради зачећа. Мушку децу су или убијале или давале очевима да их подижу, а женској деци су одстрањивале десну дојку како им не би сметала при потезању лука и обучавале их да буду ратнице. Сматра се да су учествовале и у Тројанском рату на страни Троје. Митска представа се разликује од представа у античкој ликовној умет-

сандру, истиче се и несагледива лепота ових жена, али је ратничка вештина њихова основна карактеристика. Како је у *Роману о Александру Великом* наведено: „Иако си у мојој сили војвода, ова би ти једна сама могла одолети” (Исто: 143). И Ахилеј ће бити засењен лепотом ових жена. Када мачем пробада њихову краљицу Пентесилеју која је ратовала на страни Тројанаца, осети неописив бол. Бахофен сматра (1990: 181) да сва лепота и привлачност жене нестаје у „ратничкој величини”, мада истиче и да се у тренутку смрти, тј. пораза ратнице, буди страст у противнику. Амазонке могу бити схваћене и као „пропадање праве женствености” (Бахофен 1990: 181), али су оне представа матријархалног друштва, гинекократије. Због наведеног је смрт Амазонке тренутак када се буди страст, јер убиство симболично представља превласт и коначну победу мушкараца или, ако говоримо о друштвеном уређењу, патријархата.

Поступци женских ликова не одговарају увек ономе што је о женама изречено у појединим деловима романа, мада се то свакако приписује самом аутору, а не појединачним ликовима. Аутор ће најчешће о томе и проговарати самостално, као на пример: „И тако Нехтенав преласти ову жену (јер се жене лако предају свакој преласи)” (*Роман о Александру Великом* 1986: 73). Овај пример треба да покаже женску лакомисленост која је својствена библијском лику Еве, тј. за средњовековну представу жене.

У *Роману о Александру Великом* ће се, поред већ наведеног примера мизогинства, појавити мноштво историјских и митских примера обрађених на сродан начин:

„Већ од памтивека зна се да су обично жене криве за многа велика и страшна зла; прво се Адам поведе за женом, па пропаде; па велики и силни Самсон због жене погибе, и најмудрији међу људима, Соломон, због жене у ад оде. И у граду Троји многи храбри витезови и цареви због жене једне погибоше.” (*Роман о Александру Великом* 1986: 93)

Јасно је да то није Александров став, већ је лични и субјективни, али експлицитно наведен став самог аутора, а такви елементи свакако нису реткост у средњовековној књижевности. Средњи век је епоха која је наклоњена цркви и касније се у књижевности осећа поменути утицај, а јасно је да је хришћанство наклоњено мушком принципу па самим тим деградира жену. Са приближавањем самртног часа Александра Великог, он испољава и особине које нису у складу са његовим дотадашњим поступцима:

„Тога дана дође Александру нека жена и рече како јој је муж злобан и како је много грди. Александар јој рече: `Свакој је жени муж старешина; није мени

ности где Амазонке нису представљене без дојке (*Речник грчке и римске митологије* 1987: 23–24). У *Роману о Александру Великом* оне нису осакаћене.

дано да судим мужевима испред жена'. Али она жељаше да Александар убије њеног мужа, па рече Александру: 'О царе, он мене бије, а теби је неверан'. А Александар јој рече: 'Није жени дано да суди свом мужу! У мом царству жене не суде мужевима, јер тешко земљи којом жена овлада: жена је потребна мужу (јер је бог створи да рађа децу) и мора му бити подложна', па заповеди да јој одсеку језик" (*Роман о Александру Великом* 1986: 167).

Овај поступак македонског владара је врхунац средњовековних ставова о жени. Истиче се да жена има функцију у рађању и да је због тога потребна мушкарцу, али му зато мора бити и покорна. Изречено је једна од идеја хришћанског учења, која се чини готово мизогеном. Њоме се потврђују средњовековна схватања положаја и права жена, али се и ништи Александров витешки однос према женским ликовима. Истовремено је овакво поступање демонстрација моћи и власти. Милитаризам је изразито мушки чин као последица претеране потребе за освајањем, он условљава да жена изгуби средишњи положај у друштву (Арсенијевић Митрић 2016: 218). Александрово кажњавање жене је манифестација мушке доминације и поменутог милитаризма, што врхунац достиже одсецањем језика што је симболично одузимање права говора. Зоран Константиновић овај Александров поступак разуме као Александрову коначну одлуку да мушкарац треба бити доминантан, што се доводи у везу и са црквеним схватањем да жена мора слушати мужа (Константиновић 2006: 25). У Александровом лику је очигледна победа патријархата, јер на крају обреда иницијације заузима став суверена и моћника који одлучује и кажњава.

ЖЕНСКИ ЛИКОВИ

У *Роману о Александру Великом* нема мотива витешке куртоазне љубави, али је специфичан контрадикторан однос према жени и женској природи, што је и одлика перцепција жене у средњовековном друштву (Павловић 2012: 22). Прво романескно начело као израз живота и осећања манифестује се у средњовековном роману у наглашеној способности да се осећа (у поређењу са епом). Средњовековни роман није оријентисан на приказивање „живог човека” као начин „подражавања природе”, већ је оријентисан на решавање моралних проблема (Мелетински 2009: 232–233). На жену се гледало двојачко – као на мајку, Богородицу, биће беспрекорне части и чедности, или као на Адамову грешну жену, Еву. Читава западна култура је утемељена на идеји да је жена сачињена од Адамовог ребра, па је самим тим зависна од њега и увек усмерена тако да му служи (Арсенијевић Митрић 2016: 190). Патријархално друштво је формирано на поменутих убеђењима са освртом на чињеницу да је женина улога да рађа, али да је чак и у њој носилац, а не стваралац.

Историја о Александру Великом није прича о љубави, нити је у основну причу уткан љубавни мотив, то и јесте основна разлика између српске верзије романа и западних романа. „Жене се у роману појављују, али је њихова улога епизодна. Освајач васељене није био освајач жена” (Маринковић 1986: 22). Улоге жена су потпуно пасивне, женски ликови су мање развијени од мушких представника, једноставније су конфигурације и њихове улоге су обично једноличне. Као основна мотивација заплета послужио је лик Олимпијаде, док су остали женски ликови само споредне учеснице. Ипак се не може порећи свеprisутност мотива женског достојанства, као ни религиозно-моралистички принцип свих женских ликова.

Лик Олимпијаде се може дефинисати као патријархални лик мајке. У патријархални принцип мајке, поред Олимпијаде, могу се уврстити Клеофила Кандакија као и жене царева Дарија и Пора. Жена је у словенској традицији настављачица рода, чуварка огњишта. У традиционалној култури жена је могла да се оствари у потпуности само у браку. Њена дужност је била да учврсти свој положај рађањем; као што је рађање деце ван брачне заједнице сматрано кршењем моралних начела, тако је и жена нероткиња била објекат прекора околине (*Словенска митологија Енциклопедијски речник* 2002: 178–179). Мајка је ипак дуална природа, садржи две супротне силе, рађање и умирање, смрт и живот (Бахофен 1990: 165). Улога мајке није само и искључиво у рађању, већ и у бризи о деци (Пешић 2011: 20), по чему се фигуре мајки у *Роману о Александру Великом* и *Александријади* значајно разликују.

ЛИК ОЛИМПИЈАДЕ

Лик Олимпијаде је у роман уведен на специфичан начин:

„Македонски цар Филип имађаше жену Олимпијаду; њу је туга много мучила, толико да је и царску славу и богатство занемаривала, јер је била неплодна, деце није могла имати па је зато врло тужна била.” (*Роман о Александру Великом*: 72)

Одмах на почетку је постављена у жижу њена највећа неостварена жеља, материнство. Читав њен лик ће бити формиран око мотива жудње за потомством. Олимпијада је остварени лик, као и Филип, кроз своју највећу жељу, жељу за наследником. Питагорејци сматрају да је рађање деце дужност, да учвршћује брак, а сам поступак зачећа је јако значајан (Бахофен 1990: 636). С освртом на то да њена једина функција у делу није остварење само те жеље док за Филипа јесте, царица није могла бити представљена другачије јер би се умањио значај Александровог рођења. Та њена жеља је чини наивном али и верујућом женом, слепо верује Нехтенаву да ће ноћ провести са божанством и тако зачети. Значајан тренутак зачећа је обредног карактера

и представља врхунац и сврху Олимпијадиног лика, зачећем се испуњава њена једина улога у роману усаглашена са традиционалним патријархалним начелима. Лик Олимпијаде биће формиран у три етапе, које се могу представити као линија карактера која се нагло пење а затим нагло спушта и замире. Тренутак врхунца линије карактера је средишња етапа, свакако најважнија за остварење Олимпијадиног лика. Етапе су:

- а) Олимпијада, жена нероткиња;
- б) Олимпијада, жена остварена као мајка;
- в) фиктивна егзистенција, тј. живот кроз писма, што се прекида Александровом смрћу.

Распрострањен је књижевни поступак рађања посебног детета жени нероткињи или пару без деце као резултат чаробњаштва, што је у кореспонденцији са библијским мотивом безгрешног зачећа (Мелетински 2011: 40). Олимпијада неће крити истину о својој прељуби од свог сина – када је он упита ко му је прави отац, она ће признати да је син Нехтенава. Прељубу је учинила верујући да јој је у постељу дошло божанство како би зачала, али је њено признање Александру одраз патријархалне, мајчинске љубави. Неће сакрити истину, али је неће изрећи док не буде упитана. Мотив зачећа детета са божанством, и то посебног детета, будућег хероја, своје прве појавности има још у грчким митовима. У *Роману о Александру Великом* ипак долази до трансформације примарне митске идеје. Иако фантастични елементи у роману нису ретки, Александрово божанско порекло ће бити измењено у односу на раније, али неће бити потпуно разорено. Александров отац остаје чаробњак, звездочатац, што га поново приближава божанским бићима, а мајка мора остати у границама успостављеног патријархата који је у складу и са хришћанством.

Плутархов Александар је божанског порекла, Зевсов⁵ син. Олимпијада, без Александровог претходног питања, говори сину о његовом пореклу и зачећу (*Александријага*: 8). Напомена да је син врховног бога значајно утиче на перцепцију Александровог лика. Небеско, онострано је право оца које се обзнањује у фигури Зевса, док је земаљско, подземно, мајчинско право, са освртом на чињеницу да је самим тим материнско везано за материју, за телесно, док је очинско духовно право (Бахофен 1990: 127).

Последња појава Олимпијаде у роману је не представља само као мајку, већ и као свекру. „Не оглуши се о мене, свељубими сине мој и премила светлости очију мојих, не лиши ме наситити се што пре свекрасне доброте твоје и срдачне ти и светле царице твоје Роксанде” (*Роман о Александру Великом*: 160). Олимпијадина мајчинска љубав је њена основна карактеристика, али и њена највећа патња. Одвојеност од сина, а касније и снаје, за њу

⁵ Зевс је симболично и неисцрпна мушка сила (Бахофен 1990: 115).

је попут смрти: „И изнесе све дијадеме, једну Александру, другу Роксанди, и два плашта велика с великим бисером и многоценим камењем...” (*Роман о Александру Великом*: 160). Поклони које је Олимпијада послала су исти и за Александра и за Роксанду, она показује једнаку љубав и пажњу, чиме се истиче и њена мајчинска брига. Видевши први пут Роксанду, Олимпијада ће сву своју материнску љубав усмерити ка њој: „Благодарим ти, боже мој, што си Александру дао жену достојну њега. Добро те нашла, срце и душо и светлости очију мојих, прељубезна кћери моја Роксандо” (*Роман о Александру Великом*: 163). Овим се постиже Олимпијадино потпуно остварење као мајке.

У Плутарховој *Александријади* Олимпијада неће бити представљена као оличење патријархалности. Првенствено нема њене пренаглашене потребе за потомством, већ само зачећа са Зевсом у обличју змије⁶. Она вишеструко наглашава Александрову посебност, чиме истиче његову предодређеност за велика дела (Тодоровић 2016: 197), истовремено је и она која буни сина да се супротстави оцу. Стављаће његово божанско порекло и оца Зевса изнад фигуре овоземаљског оца, цара Филипа. Олимпијада је „љубоморна” и „осветољубива” (*Александријада*: 14), она Александру „лажима и клеветам главу напуни” (Исто: 15). Плутархова Олимпијада је бесна и срдита, она је ратоборна и захтевна, њено право је право рођења и право рађања. Са тим сматра да треба да руководи сином, онако како гинекократија и захтева, све остаје на жени, мушкарци су оруђе њихових жеља. Потреба за владањем над сином или руковођењем његовим поступцима одражава супротно од мајчинске бригае, тј. бригу за себе. Постоји значајна разлика између матријархата и патријархата која подразумева позитивне аспекте матријархата, или, како Ерих Фром (1989: 41–42) наводи, матрифокалног друштва, а то су: осећања афирмације живота, слободе и једнакости, насупрот хијерархији, милитаризму, потчињености, неједнакости, што прокламује патријархат. Са овом напоменом бива јасно да, иако је остатак матријархата, Олимпијада у *Александријади* манифестује мноштво особина карактеристичних за патера, она је попут Еурипидове Медеје.

ЛИК РОКСАНДЕ

Лик Даријеве ћерке, Роксанде, завређује посебну пажњу. Као што је Дулчипало коњ који доликује само витезу какав је Александар, тако и девојка попут Роксанде не може бити љуба никоме осим Александру. У тренутку

⁶ Змије се најчешће перципирају као искључиво фалички симбол плодности, али је свакако и део старе религије (Ливерсејџ 2010: 102). Првенствено се мисли на могућност метаморфозе античких богова. Жена и змија су начиниле јак савез против хришћанске религије, што кулминира односом Еве и змије (Ливерсејџ 2010: 102).

када проналази љубу која је достојна њега, Александар постаје комплетан средњовековни витез и испуњава још једну фазу иницијације. Роксанда је одраз патријархалног васпитања девојке, одраз чедности и верности, она је она принцеза за коју се очекује да ће припасти витезу у роману, а њихов брак је сродан светом браку. Њен лик је потпуно патријархално формиран и ограничен одређеним социјалним функцијама које је представљају као:

- а) послушну ћерку;
- б) верну супругу;
- в) жену која умире поред беживотног тела свога супруга.

Дарије даје Роксанду Александру за жену обраћајући јој се следећим речима: „Па ти наређујем, кћери моја, да Александру одајеш част по достојању његовом и да га као господина свога и цара свесрдно љубиш” (*Роман о Александру Великом*: 117). Отац је онај који наређује, а Роксанда без поговора слуша очеве наредбе; у тренутку када је Александар узима за руку, она од послушне ћерке израста у верну супругу. Тај моменат смене њене функције је и замена фигуре наредбодавца и владара. Све до самог краја романа њена улога жене се неће променити, већ се Роксанда као лик до самог краја дела конфигурише искључиво кроз своју улогу у браку. Мотив брака је „симболичко откриће женске компоненте у мушкој психи” (Хендерсон 1987: 135–136), што је архетип налажења праве жене. Најопштији симбол брака је круг, у складу са тим је поклањање прстена који се јавља и у овом роману. Истовремено, прстен је и симбол потчињености или, коначно, ропства, ако се вратимо на мит о Прометеју. Предмет који је првенствено амблем Зевсове победе над Прометејем бива симбол припадања у патријархалном поретку. Истовремено, Александров лик доживљава један вид преображаја при спознању љубави и блискости. У писму које упућује мајци и учитељу каже да је спознао страх од смрти тек када је заволео жену (Тодоровић 2016: 204). Наведено је у кореспонденцији са чињеницом да у конфигурацији Роксаниног карактера недостаје онај кључни сегмент рађања, па она, имплицитно речено, у Александру и буди страх и деструкцију.

У Плутарховој *Александријади* Роксанда је Оксијартова⁷ кћер која се удаје за Александра. И у овој верзији је Роксанда нероткиња и остварена је као лик једино кроз брак, мада је носила Александровог наследника али је побацила. Овом чињеницом се хиперболише њена неоствареност као жене, као фигуре рађања, јер јој није одузета способност зачетка и ношења детета у утроби, већ јој је одузета могућност доношења новог живота на свет. Како Бахофен (1990: 130) наводи, „размножавање обавља жена” што значи да је основна функција жене да постане мајка, да испуни везу са земљом као мај-

⁷ Бактријски војвода и владар Бактријане који се предао Александру 327. године пре нове ере. Његова два сина била су у Александровој војсци (*Александријада*: 577).

ком света. Жена је та која заступа земљу и она је сама земља (Бахофен 1990: 130). Навођењем да је Роксанда нероткиња јасно се мења конфигурација њеног лика, јер један готово обавезни аспект свог постојања нема могућности да оствари.

Роксандин однос према осталим ликовима у роману ће ретко бити представљен. Истакнут је њен сусрет са Олимпијадом: „Добро ми дошла, силна и светла царице, мајко мога господара, и моја госпођо и мајко Олимпијадо!” (*Роман о Александру Великом*: 163). Поштовање које указује Олимпијади је само још једна представа Роксандине патријархалне природе.

Роксандина патријархална природа је најизраженија у тренутку Александрове смрти:

„Роксанда раздра крзно, до земље косе расплете, па плачући Александру, као да је жив, говораше: О Александре, свега света царе, силни господине, зар си ми непријатељ био кад ме туђини остављаш?” (*Роман о Александру Великом*: 170)

Роксанда жали као и сви средњовековни женски ликови, распушта косу и баца раскош са себе (раздире крзно) како би одала почаст покојнику. Отрован Александар умире, а Роксанда плаче за њим и, љубећи га као да је жив, узме Александров нож, легне поред њега и прободје се. Роксандино самоубиство употпуњује слику патријархалне жене и верне супруге, која кулминира ништењем сопства зарад другог. Овај мотив изнова опомиње на положај и сврху жене у патријархалном друштву, чак и на смисао њене егзистенције без фигуре патера.

Линија карактера царице Роксанде у *Роману о Александру Великом* је скоро непомична, одређена је и управља се према поступцима осталих ликова у роману. Тако ће бити све до тренутка њеног самоубиства. У том тренутку њена линија карактера нагло узраста, показујући први и једини пут у роману њен лични став и поступак.

Самоубиство царице Роксанде подсећа на Алкестино жртвовање сопственог живота због љубави према мужу. Алкеста је по грчком миту најлепша и најпобожнија кћер краља Пелије и једина која није учествовала у убиству свога оца. Адмет је успео да се ожени њоме уз Аполонову помоћ. Алкеста је пристала да пође у смрт уместо Адмета и постала симбол супружничке пожртвованости и љубави. Из подземног света ће је избавити Херакле и она ће се вратити лепша и млађа неко икада. Еурипид у својој трагедији наводи да је Персефона пристала да Алкеста буде изведена из Хада чувши причу о њеној пожртвованости и верности (*Речник грчке и римске митологије* 1987: 17). Мотиви саможртвовања су сродни, али ће Роксандино самоубиство бити потврда идеје да жена не може постојати без свог мужа. Њено самоубиство јесте чин љубави, али не хиперболисане љубави као код

Алкесте, већ ће остати у границама патријархалног васпитања и одређених правила која важе у тадашњем друштву.

ЗАКЉУЧАК

Ликови *Романа о Александру Великом* постоје као стабилне конструкције, једни од других јесу независни, тј. могу бити описани као засебне личности и остати у основи непромењени, али такође условљавају испољавање одређених особина других ликова својим појавама. Чак и када је један лик негација другог, када се ликови међусобно толико разликују да се ниште, неопходно је да постоје као такви јер истичу најбитније карактерне особине оба лика истовремено и супротстављају их потврђујући код читаоца оно што је и очекивао. Сви карактери су оформљени на мотивима грчке и старословенске митологије и као такви представљају комплексне структуре. Многи аспекти личности зависе од наведених претпоставки. И када бивамо изненађени (*Александров бес* на пример) то може бити објашњено књижевном традицијом ранијих епоха које су оставиле трага у ликовима великих ратника.

Патријархалност је карактерна црта женских ликова, што је свакако очекивано узимајући у обзир како историјску епоху тако и већ поменути хришћанску традицију, али и опште васпитање. Основна функција жене је рађање, продужетак владарске лозе; патња жена у *Роману о Александру Великом* због немогућности да роде биће хиперболисана. Готово да ће то бити и основна функција женских ликова, или пак самоостварење и самопотврђивање кроз ликове потомака (*Олимпијада* у одређеним деловима романа егзистира искључиво кроз писма свог сина). *Роксанда* се неће потврдити као жена, тј. мајчинство је неће начинити потпуном јер неће постати мајка, зато је и неопходно да умре као фигура идеалне супруге остваривши архетип верне и одане жене. Њена патријархалност биће одражена у њеном самоуништењу, јер се одлучује на непостојање без супруга.

Аристотел је дат као очинска фигура јер је духовни отац и васпитач младог *Александра*. Њему ће *Александар* писати писма када и *Олимпијади*, мада тада нема друге очинске фигуре, и *Филип* и *Нехтенав* су мртви. *Паралела* која настаје између *Олимпијаде* која је *Александрова* мајка и *Аристотела* који му је учитељ и формира га као војсковођу и ученог човека и чињенице да им истовремено пише писмо и да они исто заједно читају, њих представља као оне који су највише утицали на његово формирање. Они су родитељске фигуре, јер *Аристотел* као очинска фигура израста из супротстављености *Филипа* и *Нехтенава*.

У *Плутарховој Александријади* лик *Роксанде* се не разликује значајније од истог лика у *Роману о Александру Великом*, али се лик *Олимпијаде* значајно разликује. Обавеза рађања у браку није запостављена, јер постоји

јасан осврт на Питагорине ставове и у лику Роксанде и у лику Олимпијаде. Олимпијада је самоволна и значајно удаљена од патријархалних принципа, готово да занемарује постојање родоначелника крвне линије. Не може се са сигурношћу ни тврдити да је њен утицај на Александра занемарљив, јер успева својим специфичним приступом да преусмери његова размишљања или одлуке. Александров лик се конституише и у интерференцији са женским ликовима, али је у Александријади женама дата слобода говора и слобода делања, што је свакако доказ некадашњег постојања гинеократије чији се утицај осећа, јер патријархат није потпуно овладао у претхришћанском периоду.

ИЗВОРИ

Роман о Александру Великом, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 21, приредила Радмила Маринковић, Београд 1986.

Aleksandrijada – priča o Makedoncu Aleksandru Velikom, Београд: ПЛАТΩ Books i Balkanska partija rada.

ЛИТЕРАТУРА

Арсенијевић Митрић (2016): Јелена Арсенијевић Митрић, *Tera Amata vs. Tera Nullius*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

Бахофен (1990): Јохан Јакоб Бахофен, *Мајријархајн*, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Елијаде (2011): Мирча Елијаде, *Расправа о историји и религији*, Нови Сад: Академска књига.

Константиновић (2006): Зоран Константиновић, *Српска Александрија*, у: *Литерарно дело и национални менталитет*, Београд: Алфа.

Маринковић (1986): Радмила Маринковић, Роман као књижевни род у средњовековној књижевности Јужних и Источних Словена, у: Р. Маринковић (прир.), *Свјета српска књижевност у 24 књиге*, књига 21, Београд.

Мелетински (2009): Јелеазар М. Мелетински, *Увод у историјску поетику епа и романа*, Београд: Српска књижевна задруга.

Мелетински (2011): Јелеазар М. Мелетински, *О књижевним архетиповима*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Павловић (2012): Бојана Павловић, *Роман о Александру Великом у средњовековној Србији: витешки модел и портрет владара-ратника*, *Зборник Мајнице српске за историју*, Нови Сад: Матица српска.

Пешић (2011): Весна Пешић, Увод у винчански свет, у: В. Пешић (ур.), *Наслеђе прве Европе*, Београд: Пешић и синови.

Словенска митологија: Енциклопедијски речник, Београд: ZEPTEK BOOK WORLD.

Срејовић, Цермановић Кузмановић (1987): Драгослав Срејовић, Александрина Цермановић Кузмановић, *Речник грчке и римске митологије*, Београд: Српска књижевна задруга.

Тодоровић (2016): Јелена Тодоровић, Христијанизација лика Александра Великог у *Роману о Александру Великом, Наслеђе*, бр. 35, Крагујевац: Филум.

Фром (1989): Ерих Фром, *Здраво грушиво*, Загреб: Напријед–Нолит.

Хендерсон (1987): Џозеф Ј. Хендерсон, *Древни митови и сувремени човек, Човек и његови симболи*, Љубљана: Младост.

Jelena M. Todorović
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts
Department for Serbian Literature

FEMALE CHARACTERS' PROFILES IN *THE NOVEL ABOUT ALEXANDER THE GREAT* AND PLUTARCH'S *ALEXANDRIA*

Summary: This paper deals with the Serbian version of *The Novel about Alexander the Great* and Plutarch's *Alexandria*. The analysis of the female characters of the novels points to the influence of different literary traditions on their profiles. Special attention was paid to the difference between the earlier gynecocratic system and its remnants in the novels and a newer, but more stable, patriarchal system. The paper aims to describe the developmental path of female characters from Plutarch's *Alexandria* to *The Novel about Alexander the Great*, with reference to the different characteristics inherent to a character, epoch and the society in which the character is formed. The characters were created by synthesis and they are mostly typical; the basic role of supporting characters is to contribute to the development of the main character, the ideal ruler and warrior. The symbolism is derived from the Slavic or Christian tradition and it is necessarily related to the replacement of the matriarchal society with the patriarchal one.

The goal of the paper is to present the most important traits of the characters, the origin of the traits, as well as the development of the characters, their mutual influences and interactions.

Key words: antiquity, Middle Ages, characters' profiles, women, patriarchal system.